

Світ очима Гарпа

КУПИТИ

Про книгу

«Світ очима Ґарпа» — шедевр Джона Ірвінга, найвідоміший із його романів, присвячений творчості, вільному кохання, емансипації та батьківській параної. Завдяки цій книжці, повній сарказму, темного гумору та глибокого розуміння природи людських станів, Джон Ірвінг став американською культурною іконою, а сам роман на початку 1980-х років породив такий феномен, як «ґарпоманія».

З одного боку, «Світ очима Ґарпа» — це, за словами самого авто-ра, сімейна сага, приправлена міркуваннями про природу творчої уяви, але водно-час це епічна розповідь про жорстокі сторони сучасного життя, у яких межі поміж трагедією та комедією практично розмиті, і лише мистецтво допомагає героям упоратися зі спалахами нетерпимості та сліпої ненависті.

Автор висловлює вдячність благодійному фонду «Guggenheim Foundation».

Також він дякує «Alfred A. Knopf» — структурному підрозділу видавництва «Random House, Inc.» — за дозвіл передрукувати вірш Воллеса Стівенса «Змова проти велетня» («The Plot Against the Giant») зі збірки його вибраних поезій «Collected Poems of Wallace Stevens».

Хоч автор і доклад усіх можливих зусиль, аби всі телефонні номери, інтернет-адреси та інша контактна інформація, наведені у книжці, були коректними на момент публікації, ні видавець, ні автор не беруть на себе відповідальність за актуальність цих даних у пізніший час. Окрім того, видавець у жодний спосіб не контролює і не несе відповідальності за інтернет-сторінки автора чи третіх сторін, як і не має жодного стосунку до вмісту цих інформаційних ресурсів.

*Присвячується
Коліну і Брендану*

Попереднє слово:

Сорок років тому

ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ТОМУ, тобто через двадцять років після того, як «Світ очима Гарпа» вийшов друком, я написав післямову до цього роману. Переписування є чи не найнеприємнішою частиною творчого процесу, а от перегляд написаного завжди додає ясності і сприяє кращому розумінню. Коли я взявся переробляти передмову до «Гарпа», звісно ж, знайшлося чимало такого, що я би залюбки змінив або взагалі прибрав у тій післямові до видання 1998 року, та, крім того, я побачив, що хочу до неї іще багато чого додати.

Оглядаючись назад, немає потреби казати, що «Гарп» — це найгірший із можливих сценаріїв або що я у своїх романах передбачаю майбутнє, та в 1972-1975 роках, коли я викладав курс письменницької майстерності в Айова-Сіті, де, власне, і розпочалося створення «Гарпа», — мене непокоїла думка про те, що тема сексуальної ненависті (нетерпимості до сексуальних меншин і сексуального різноманіття) втратить актуальність іще до того, як я допишу свій роман. У 1976-1977 роках, коли я жив у Массачусетсі та Вермонті, де був дописаний «Гарп», мені видавалося малоймовірним, що сексуальне насильство, про яке я писав, не зникне в найближчому майбутньому. Коротко кажучи, я вважав, що сексуальна дискримінація є настільки потворним і таким туполобим явищем, що просто не може тривати довго. 1979 року, коли «Гарп» вийшов друком, мені здавалося, що я написав роман, у якому відображені особливості короткого періоду часу. «Гарп» — це сердита й комічна книжка, феміністичний роман й ода жіночому правозахисному рухові, що його водночас оспівують і висміюють, — але понад усе я вважав «Гарпа» історичним романом, який висвітлює скороминущі тенденції мого часу. Я помилився. «Світ очима Гарпа» не передбачає майбутнього, але сексуальна ненависть так нікуди і не зникла. Мені неприємно усвідомлювати, що «Гарп» і досі не втратив своєї

актуальності. Нам усім має бути соромно за те, що сексуальна нетерпимість і зараз існує та схвалюється, але такою є об'єктивна реальність.

Мій старший син Колін, якому зараз п'ятдесят три роки, був дванадцятирічним хлопчиком, коли вперше прочитав «Гарпа» в рукопису, поки я терпляче чекав на його реакцію. У романі містяться сцени, які не варто читати дванадцятирічним дітям. Хоча «Гарп» був моїм четвертим романом, він був першою книжкою, яку Колін міг прочитати. Пам'ятаю це почуття гордості, але і знервованості теж, в очікуванні того, яким буде присуд одного з моїх дітей; а те, що книжку було присвячено Коліну та його молодшому братові Брендану, робило момент іще більш напруженим.

Усім відомі два запитання, що їх найчастіше ставлять кожному письменникові. Це «Про що ваша книжка?» та «Чи є ваш роман автобіографічним?» Жодне із цих запитань, як і відповіді на них, ніколи не здавалися мені хоч трохи цікавими; якщо роман гарний, то у цих запитаннях, як і у відповідях на них, немає сенсу. І все ж таки, доки мій дванадцятирічний син читав «Гарпа», я розумів, що він мене запитає саме про це, і тому я дуже ретельно обмірковував, як можна йому відповісти.

Тепер, коли промайнуло вже сорок років і я написав чотирнадцять романів, мені очевидно, що ніколи я так ретельно не обмірковував відповіді на ці «безсенсовні» запитання, як тоді, коли Колін читав «Гарпа». Поки мій син продовжував читати роман, я болісно думав, про що ж ця книжка.

Охоплений жахом і відразу до самого себе, я зрештою дійшов висновку, що ця книжка про спокуси хоті, — хіть практично кожного та кожна веде до жалюгідного кінця. У романі є навіть розділ, який так і називається: «Ще більше хоті», — ніби там її і без того було недостатньо. Мені зробилося соромно через те, як багато хтивості містить ця книжка, не згадуючи вже про те, скільки там, на мою думку, було покарань; кожен герой і кожна героїня у цій історії отримують суворе покарання щоразу, коли поступаються власній хоті. І серед винуватців, і серед жертв процвітають каліцтва: герої втрачають очі і руки, язики, — і навіть пеніси!

Коли я лише починав писати цей роман, мені здавалося, що домінуючою темою в ньому буде поляризація статей; це була історія про те, як чоловіки і жінки дедалі більше віддаляються одні від одних. Подивіться лише на

сюжет: дивовижна, хоча і щиросерда жінка (мати Гарпа — Дженні Філдз) убита чоловіком несповна розуму, який ненавидить жінок; сам Гарп убитий жінкою несповна розуму, яка ненавидить чоловіків. «Світ очима Гарпа» — оповідь про вбивства на сексуальному ґрунті.

«У цьому повному брудних думок світі, — на думку Дженні,— ти або чиясь дружина, або чиясь хвойда; а якщо ні, то дуже скоро зробишся першою або другою. Якщо ж ти не підпадаєш під жодну із цих категорій, то всі навколо наввипередки запевняють, що з тобою явно не все гаразд».

Але з Гарповою матір'ю явно все гаразд. У своїй автобіографії Дженні пише: «Я хотіла мати роботу, а ще я хотіла жити сама. Це зробило мене сексуально одержимою в очах інших. А потім я захотіла мати дитину, але не мала наміру ділити своє тіло, а може і життя, із кимось іншим лише для того, щоби мати дитину. І це зробило мене ще більш сексуально одержимою в очах інших». Те, що Дженні була, як вона це називає, «сексуально одержимою», а потім зробилася ще й іконою для феміністок, перетворило її на мішень для жіноконенависників,— так само як і Гарп, її син, став мішенню для радикально налаштованих феміністок.

Найважливіша думка про Гарпову матір міститься в першому ж розділі: «Дженні Філдз зрозуміла, що, шокуючи інших людей, ти домагаєшся від них більшої поваги, ніж коли намагаєшся просто жити власним життям, не виставляючи його напоказ». Сьогодні, через сорок років, це відкриття Дженні видається навіть більш справедливим — я би навіть сказав, більш виправданим,— аніж 1978 року.

Був час, коли Дженні, здавалось, от-от перебере на себе головну роль у романі, і тоді я вже був не впевнений, хто ж саме — Гарп чи його мати — є головним героєм; щось від цієї моєї невпевненості простежується і зараз. Коли я писав «Гарпа», то був радше на його боці — на боці колеги-письменника, а не на боці Дженні. Гарпа ображає і навіть сердить те, що він залишається маловідомим, хоча й обдарованим автором художньої прози в той час, коли його мати зробилася знаменитою завдяки своїй феміністській автобіографії. Коли я писав «Гарпа», то і сам також був обдарованим, але невідомим прозаїком; і хоча Дженні була вигаданим мною персонажем, її літературний успіх ображав мене так само, як і Гарпа.

«Світ очима Гарпа» став моїм першим бестселером; було продано замалим не мільйон книжок у твердій палітурці, а в паперовій обкладинці розкупили шість мільйонів примірників «Гарпа» англійською, і, до того ж, ця моя книжка була першою із тих, що були перекладені іншими мовами. Але для мене найбільше значення має те, що саме цей роман дозволив мені заробляти на життя виключно письменством. Із часом Дженні почала подобатися мені дедалі дужче, і в якийсь момент я відчув, що симпатизую Гарпу набагато менше. Найпростіше це можна висловити приблизно так: Гарп ревнує до успіху своєї мами, хоча вона робить для світу набагато більше, ніж він. Із часом моє бачення сексуальної політики значно наблизилося до позиції Дженні. «Світ очима Гарпа» завжди був феміністським романом, але із плином часу я і сам багато у чому поступово зробився феміністом. Чому? Тому що нерівність і дискримінація, із якими жінки стикалися в ті ранні часи феміністського руху, нікуди не зникли. Тому що нікуди не зникли і фанатики антиабортної політики, що прирікають жінок на дітонародження, забираючи в них право на переривання небажаної вагітності, бо католицька церква й так звані «поборники життя» і досі продовжують ставитися до жінок як до людей другого сорту. Ось чому. «Гарп» є політичним романом, а політика сексуальної нетерпимості та пригнічення нікуди не зникла.

Роберта Малдун — жінка-транссексуалка, яка колись була нападником «Філадельфійських орлів», — є не просто героїнею цього роману, вона ось уже сорок років захоплює та надихає мене самого. Роберта виконує роль посередниці між Гарпом і Дженні, і тільки вона з усіх героїв роману з однаковою любов'ю ставиться до Гарпа і його матері. Роберта є взірцем стабільності в романі про плинність і нестабільність. За сорок років я вже далеко відійшов і від Гарпа, і від Дженні, а от про Роберту пишу й далі. Міс Фрост — бібліотекарка-транссексуалка з роману «В одній особі» — є продовженням Роберти Малдун. А Флор — трансгендерна проститутка з «Авеню Таємниць» — є продовженням Роберти Малдун і міс Фрост.

Тим часом у тому далекому 1978 році в недоторканості своєї кімнати Колін читав і читав. «Світ очима Гарпа» ніколи би не задовольнив дванадцятирічного хлопчика, якби це був просто роман про письменника,

хоча, зізнаюся, мене у книжці цікавило насамперед це. Перед моїми очима Гарп завжди ходитиме назирці своїм районом, вдивляючись у тьмяні відблиски блакитних телеекранів у сусідських вікнах. «Від деяких телевізорів, налаштованих на "Нічний сеанс", долинають приглушені зойки спійманої в тенета пташки, й у вікнах деяких будинків пульсує сірувато-блакитне сяйво кінескопів. Це сяйво Гарпу здається схожим на ракову пухлину, що непомітно утворюється, росте, спричиняючи оніміння всього організму, і скоро занурить світ у летаргічний сон. Гарп думає, що, ймовірно, телебачення і спричиняє рак. Але насправді його роздратування є незадоволенням письменника, адже він знає, що там, де світиться екран телевізора, перед ним сидить хтось, хто у цей момент не читає».

А що ж до «підводного дечого»? Колінові було добре відомо, звідки воно взялося. То був його молодший брат Брендан, який неправильно зрозумів брата одного літнього дня на Лонг-айлендському пляжі.

— Дивися, Брендане, стережися підводної течії, — попередив його Колін.

У той час Брендану було тільки шість. Колінові — вже десять. Брендан до того дня ще ніколи не чув виразу «підводна течія»; йому почулося, ніби Колін сказав: «підводного дечого». Він вирішив, що десь під водою ховається щось небезпечне, схоже на отруйну морську жабу, таке страшне, що й називати його на ім'я не можна.

— А що воно може мені зробити? — запитав Брендан брата.

Колін відповів:

— Затягне тебе під воду, викине в океан.

Це так подіяло на Брендана, що він іще довго на пляжі не наближався до води.

А через багато тижнів я побачив його на березі, коли Брендан стояв на безпечній відстані від води і вдивлявся у хвилі.

— Що ти робиш? — поцікавився я.

— Шукаю «підводне дещо», — відповів він. — Воно велике? Якого воно кольору? Як швидко воно плаває?

«Світ очима Гарпа» був би геть не таким без «підводного дечого». Дякую тобі, Брендане.

Колін не спитав у мене «про що ця книжка» — натомість сам мені це розповів. «Я думаю, це про страх смерті,— почав він.— Можливо, якщо точніше, про страх смерті дітей або когось іншого, кого ти дуже любиш».

І тоді я пригадав, що серед моїх перших спроб розпочати роман було — я не раз робив це в ті давні часи — написання останнього речення книжки («...У світі, баченому очима Гарпа, ми всі — невиліковні»), а також згадав, як це речення, написане першим, час від часу виринало в різних місцях оповіді, щоби нарешті знайти своє місце наприкінці роману. На якомусь етапі воно було першим реченням другого розділу; пізніше виявилось останнім у десятому розділі, і так далі, аж доки не зробилось останнім реченням роману — єдино можливим його закінченням. Не дивно, що Гарп вважає письменника кимось подібним до «лікаря, який має справу лише з невиліковними випадками».

І все ж таки Колін — мій дванадцятирічний син — здивував мене своїм поясненням того, про що була моя книжка. Розділ, що називається «Місіс Ральф» — мій перший фальшстарт, — починається так: «Якби Гарпу було даровано змогу виконати одне своє величезне і дуже наївне бажання, він би спробував зробити цей світ безпечним. Для дітей і для дорослих. Світ здавався Гарпу невиправдано загрозливим і небезпечним — як для перших, так і для других». Для дванадцятирічного Коліна це було точкою відліку. «Гарп мешкає на безпечній околиці маленького безпечного міста», але ні він сам, ні його діти насправді не перебувають у безпеці. «Просто будь обережним!» — завжди каже Гарп своїм дітям, як і я завжди кажу своїм.

Це роман про те, що завжди потрібно бути обережним, і про те, що обережності ніколи не буває забагато.

Справжній же початок книжки,— той, який я нарешті обрав, — розповідає про звичку Дженні носити із собою в торбинці скальпель. Дженні — медсестра й неодружена жінка, яка не бажає мати нічого спільного із чоловіками; вона носить із собою скальпель для самозахисту. «Гарп» починається з акту насильства, — Дженні завдає рану солдатові, незнайомцеві, який запхнув руку їй під сукню (робочий одяг медсестри). «Гарпову магір — Дженні Філдз — заарештували в Бостоні 1942 року за те,

що вона поранила в кінотеатрі чоловіка». Зрештою все звелось до цієї простої сентенції.

Я розпочав роман саме там, де починається його головна сюжетна лінія, тобто перед тим, як Дженні завагітніла Гарпом, у момент, коли вона доходить висновку, що хоче мати дитину, але не бажає одружуватися.

А ще я був страшенно радий, що Колін не спитав у мене, чи є цей роман автобіографічним. Але за рік після того, як «Гарп» був опублікований, я відвідав «Northfield Mount Hermon School» — приватну середню школу в Массачусетсі. Мене запросили почитати якісь свої твори тамтешнім учням, і я радо погодився, оскільки Коліна щойно туди прийняли. Він мав розпочати навчання у цій школі з наступного академічного року, і я подумав, що це буде гарною нагодою для Коліна трохи роздивитися місцину та, можливо, познайомитися з юнаками та юнками, які невдовзі будуть його однокласниками та однокласницями. Тож Колін поїхав зі мною на зустріч, де після читання прози передбачалося трохи часу на запитання та відповіді. (Аудиторії повідомили, що Колін восени почне ходити до «Northfield Mount Hermon School»; отже, його було відрекомендовано цілому натовпу учнів і викладачів.)

Аж раптом одна дуже приваблива юнка поставила Колінові запитання; вона питала не мене, а Коліна:

— А що, Гарп — твій батько? Тобто твій батько — Гарп? — запитала дівчина.

Бідолашний Колін! Мабуть, це запитання його дуже збентежило, та ви би ніколи про це не здогадалися, бо зовні мій син залишився цілком спокійним і незворушним; він був трохи молодшим за учнів, які там зібрались, але зненацька видався мені набагато старшим і значно розважливішим, аніж усі інші. Окрім того, він виявився експертом у «Світі очима Гарпа».

— Ні, мій тато зовсім не Гарп, — відповів Колін. — Але страхи мого тата — це Гарпові страхи; це страхи кожного батька у світі.

(Колінові тоді було чотирнадцять, а потім буде і п'ятдесят три.) Отже, «Світ очима Гарпа» саме про це — про батькові страхи. Роман як такий водночас і є, і не є «автобіографічним».

Можливо, я й написав цю книжку сорок років тому, але і досі я повертаюся до неї майже щодня — назад, до тих самих страхів. Навіть найдрібніша деталь зі «Світу очима Гарпа» є виявом якогось страху; навіть дивна віспина на обличчі віденської повії є виявом одного з найжахливіших страхів. «Срібляста виразка у неї на лобі була майже такого ж розміру, як її рот; Гарпу здавалося, що ця віспина шкіриться до нього, як маленька розверста могила». Тобто могила дитини.

Коли «Гарпа» опублікували, мені почали писати люди, які втратили своїх дітей.

«Я теж втратила одного», «І в мене більше немає дитини», — розповідали вони. Я зізнавався їм, що не втратив жодної дитини. Я просто батько з розвиненою уявою. У своїй уяві я втрачаю дітей кожного дня.

На початку і в середині 1970 років, коли я писав «Гарпа», мені здавалося, що наша країна ніколи вже не буде такою розділеною, як у ті часи. Я помилявся. 1968 року Ніксона обрали президентом за те, що він пообіцяв завершити війну у В'єтнамі. Та він не взявся до справи відразу. Коли 1975 року пав Сайгон, президент Ніксон, якому загрожував імпічмент, уже позбувся посади. Ясна річ, Ніксона взагалі не можна було обирати на цей пост. Звучить знайомо, чи не так?

Зараз (коли я це пишу) ми маємо президентом Трампа — самозакоханого парвеню, хвастливого ксенофоба, хулігана із фашистськими ви-хватками. У жовтні 2017 року генеральний прокурор Джефф Сешнс — Трампів ставленик — заявив, що трансгендерні громадяни не можуть вважатися захищеними від дискримінації на робочому місці; Сешнс посилався на те, що заборона дискримінації за статтею VII «не враховує дискримінації за ознакою гендерної ідентичності як такої, включно зі статусом трансгендерності». Так, декілька федеральних апеляційних судів ухвалили відповідні рішення, спрямовані проти війни генерального прокурора із LGBTQ спільнотою, але президент Трамп і Департамент юстиції не приховували і не приховують свого ворожого ставлення до прав спільноти LGBTQ. Що б на це сказала Роберта?

Ми живемо у часи сексуальної нетерпимості. Ось чому цей роман сорокарічної давнини і досі не втратив актуальності, хоча й мусив би. «Світ

очима Гарпа» був написаний в період, який я вважав дуже сумним. А сьогодні хіба ж не сумний період? Хіба моя країна зараз не більше розділена, ніж у той час, коли я лише починав працювати над «Гарпом»?

Мені мало не щодня пригадуються улюблені рядки Шекспіра — слова, що їх промовляє Едгар у фіналі «Короля Ліра»:

Нас пригнітив цього часу тягар,
То вилиймо ж у слово серця жар.

Це правда, що «Світ очима Гарпа» є протестним романом. Та однак, коли я його писав, мені і на гадку не спадало, що я протестуватиму навіть сорок років по тому.

Червень 2018

Джон Ірвінг

Рекомендована література

Квіти для Елджернона

Готикана

Усе, що ми забули
(Limited edition)

Перейти до категорії
Проза

КУПИТИ